

Більш плідним видається підхід, згідно з яким загальнолюдське має матричну природу й за характером своїм є не лише актуальним, а й потенціальним. Воно належить не тільки наявному буттю, а й становленню. З огляду на такий підхід загальнолюдське в філософському знанні утворює “абетку” й “правила сполучення літер в слова”, якими користуються різні національні культури, створюючи філософські тексти на підставі певних комбінацій “літер” і “слів”. Можливості таких комбінацій не вичерпує жоден індивід, жодна національна культура. Але оскільки всі тексти створені на ґрунті єдиної “абетки” й “загальних правил”, вони виявляють придатність до діалогічного спілкування на полі загальнолюдського.

Загалом, розуміння України в контексті світової культури передбачає, передусім, усвідомлення її як самостійного суб’єкта, навіть не діалогу, а полілогу, що його ведуть між собою різні національні культури з приводу граничних підстав людського буття.

Саме спільність проблем, що постали перед людством на нинішньому етапі його історії, утворює той загальний ґрунт, на якому єднаються в спілкуванні представники різних національних філософських культур. Таке спілкування можливе, оскільки всі вони зрештою обмірковують спільні проблеми, здійснюють свій власний внесок у сукупну загальнолюдську філософську думку.

Усвідомити світ як поле толерантного діалогу представників самобутніх культур, ось шлях, що веде до звільнення від провінціалізму й прилучення до глобального діалогу культур.

Фесенко Г. Г. (Харків)

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ В УКРАЇНОЗНАВСТВІ (філософсько-епістемологічний аспект)

У статті розглядається філософсько-епістемологічний аспект культурно-історичних студій в українознавстві. Автор переконаний, що українознавча пізнавальна стратегія розглядається як можливість синтетичного дослідження культурно-історичних явищ нашого буття.

В сучасному українознавстві помітно посилюється культурологічне мислення, яке зумовлено новим поглядом на людину як суб’єкта культуротворчої діяльності. Тому нагальною методолого-епістемологічною **потребою** стало дослідження культурно-історичних проблем залежно від ступеня залученості людини до соціокультурної динаміки, від урахування особистісного чинника у суспільному розвитку. Дослідження змісту культури, засвоєння багатоманітної культурної спадщини, знайомство з внутрішньою структурою української культури, осмислення ритмів історичного буття народу та перспектив майбутнього зробили проблему співвідношення історії та культури однією з актуальних у гуманітарному пізнанні.

Рівень дослідження історії української культури в сучасній гуманітарній науці можна визначити як “атомарний”, механічну суму розрізнених фактів, що свідчить про недостатній розвиток нових методологічних підходів у вітчизняних дослідженнях. Одна з найбагатших слов'янських культур нами, її спадкоємцями, практично не освоєна.

Внутрішні проблеми сучасної гуманітарної науки в Україні зумовлені також і особливостями глобальної соціокультурної ситуації, трансформації світогляду та наукової парадигми – механістичної редукціоністської картини світу на нову холістичну. “Стара” світоглядна парадигма сприймала людину і природу, суб’єкт і об’єкт як опозиційні пари, а суб’єктивне розглядалось як помилкове і тільки загальне ототожнювалось з об’єктивним та істинним. В такій парадигмі не знаходилося місця культурним реаліям, отже сцієнтистський світогляд розглядав їх як щось зовнішнє по відношенню до людини. В новій концепції всесвіт не протистоїть людині, не є зовнішнім, незалежним і чужим їй, а нерозривно пов’язується з людиною.

В контексті зміни наукових парадигм (класична – постнекласична) спробуємо виявити закономірності розвитку культурно-історичних досліджень в українознавстві та їх перспективи. Культурно-історична проблематика по-різному представлена в українській історичній науці, філософсько-історичній та культурфілософській думці, отже, можна стверджувати, про багатомірність пізнання історії культури. Всю багатоманітність аспектів історії культури об’єднує в цілісну систему інтегративна галузь знань – українознавство.

В рамках історичної науки культура пов’язувалась із зовнішніми проявами історичних процесів, тому історія культури була представлена як ілюстративне знання. Самостійною сферою професійної діяльності істориків культура стала лише в першій половині XIX ст. завдяки романтикам, які перенесли увагу з всього людства на окремі народи та нації як на носіїв специфічних, унікальних та неповторних культурних цінностей. А завдяки позитивістській історіографії почали описуватися, класифікуватися окремі “деталі” історії матеріальної культури: звичаї, побут українського народу (фольклор), поглиблювалося вивчення історії мистецтва, літератури, техніки. Отже, в історичній науці культура розглядається як сукупність наявних *предметів* або *цінностей*, що складають культурний фонд українського суспільства, який потрібно описати, класифікувати, вивчити. На цьому рівні питання про сутність культури спеціально не ставиться.

Крім того, питання про сутність культури може бути вирішене як з позиції цілісного розуміння історії (тобто з точки зору філософського осягнення її всезагального змісту), так і з точки зору культурфілософських концепцій, в яких проблема історії культури пов’язується з модальністю людського буття. Так, для українських романтиків культурно-історична реальність є там, де суб’єкт діє як неповторна унікальність, прагне до свободи, творчості.

Наведені рівні пізнання історії культури (історико-науковий, філософсько-історичний та культурфілософський) створюють передумови для більш глибокого дослідження культурно-історичної проблематики,

можливої в рамках українознавства. Специфіка цієї дисципліни полягає саме в тому, що вона спрямована на інтеграцію трьох вимірів українського буття (індивідуального, соціального, духовного), кожне з яких не зводиться до інших і не виводиться з них, але при цьому всі вони взаємопов'язані і впливають один на одного як важливі складові.

Для визначення концептуального простору культурно-історичних досліджень в рамках українознавства та їх евристичних можливостей при дослідженні конкретних культурно-історичних проблем пропонуємо філософський аналіз сутності суб'єкта – дослідника історії культури на основі його дослідницької позиції, відношення до культурно-історичного матеріалу. Залежно від того, як здійснюється пізнавальний процес, які способи, прийоми і засоби при цьому застосовуються розглянемо три пізнавальні моделі культурно-історичного дослідження, що відповідають класичній, некласичній науці та ситуації постмодерну.

В класичному типі філософствування розглядаються реконструкції культурного минулого що пов'язуються з ідеєю відносної самостійності суб'єкта. В такому випадку основні критерії культурно-історичного пізнання зосереджують увагу дослідника виключно на характеристиках об'єкта, не приймаючи до уваги те, що пов'язано із суб'єктом пізнання, а результатом діяльних сил суб'єкта передбачається пізнання конкретно-історичної дійсності як світу об'єктів. Отже, пізнавальні зусилля класичної історичної науки зводяться до копіювання минулої реальності. Так, В.Б.Антонович, М.П.Драгоманов робили наголос на нагромадженні і впорядкуванні історичних фактів, які повинні “очиститися” від суб'єктивних нашарувань. При цьому, щоб зрозуміти культурно-історичний світ, досліднику необхідно включитися в загальний зв'язок об'єктів.

Погоджуючись з тим, що вивчення окремих деталей культури є необхідним елементом культурно-історичного пізнання, відзначаємо, що результати подібних досліджень не забезпечують розгляд їх у внутрішній єдності, тобто якісної характеристики. Культура на будь-якому рівні свого функціонування не просто співіснує з іншими сферами людського життя, а проникає в них, виявляючи себе у політичній діяльності, у ставленні до праці, у мистецтві, наукових дослідженнях та ін.

Некласичні пізнавальні моделі інтерпретують історію культури як індивідуальну реальність, що є значущою лише для переживаючого її суб'єкта. Дослідження в такому випадку здійснюється інтуїтивно, безпосередньо, тобто незалежно і в обхід науково-понятійного пізнання. Переосмислення, наділення культурного явища особистим смислом дає можливість зв'язати розрізнені фрагменти дійсності та однобічні відносини в нову цілісність.

Першими серед тих, хто намагався не копіювати дійсність, а творчо перероблювати її в результаті осмислення життєвих явищ, були українські романтики А.Гулак-Артемівський, А.Мелетинський, С.Руданський та ін. Особливий спосіб дослідження реальності продовжили розробляти філософи життя, екзистенціалісти: вони намагалися дати таке тлумачення історичного феномену, яке б не зводилося до однозначної формули, а передбачало антропологічний принцип дослідження, пізнання культурно-

історичного процесу “внутрішньо” – через людину, через “проникнення” в самосвідомість людей конкретно-історичної епохи.

Постмодерністський суб’єкт протиставляє об’єктивній культурно-історичній реальності мовну конструкцію. Представники “нарративістської історії” прирівнюють її до особливого виду “письменства”, в якому провідна роль належить творцеві історичних знань – історикові культури. Підкреслимо, що в “деконструкції” головне не смисл, який вкладає людина в ті, чи інші цінності і передає його іншим засобам загальнозначимих мовних структур, не конкретне “розуміння”, особливе витлумачення певних культурно-історичних цінностей, а зосередження дослідника на сприйнятті динаміки людського існування, безперервному і безмежному процесі життя. Від дослідника історії культури в такому випадку вимагається уважно вдивлятися “крізь текст” в історичну реальність, описувати структури, ігноруючи проблему людини в історії.

Однак пафос повного та остаточного вилучення людини з історії не виправдався, на наш погляд, бо саме “соціокультурне поле” формують люди. Тому в другій половині ХХ століття пошук нових пізнавальних моделей культурно-історичного знання тривав і одним з результатів його стало формування українознавства, що презентує компаративістські методи дослідження.

Проведений аналіз пізнавальних моделей культурно-історичного знання у співвідношенні з еволюцією європейської філософсько-методологічної думки свідчить, що українознавчі студії трансформують різноманітні типи суб’єкт-об’єктної кореляції. Виходячи з цього можна виділити такі етапи становлення та розвитку культурно-історичних студій:

1. Дескриптивний рівень дослідження, що накопичує історико-культурні факти.

2. Проективний. Історико-культурні дослідження на цьому етапі інституціалізують поділ предметного поля культури в такі галузі, як історія мистецтва, літератури і техніки; фольклору та збагатили їх конкретними фактами (так звана “класична історія”). Відносно самостійний суб’єкт-дослідник слідує загальноприйнятому в науці дослідницькому проекту. При цьому ігнорується вся складність проблематики між суб’єктом-дослідником та предметом пізнання: “об’єктивуючому суб’єкту” достатньо здійснювати реалізацію спеціальних емпіричних методів дослідження.

3. Інтроєктивний. Дослідник такого типу виступає проти існування культурних феноменів у формі надіндивідуальної реальності, історія культури його цікавить не в своїй фактичності, а в значущості для людини. Тому в дослідженнях відповідного типу для більш адекватного розуміння сутності культури застосовуються аксіологічні параметри. Критерієм істинності визнається конструктивна суб’єктивність, творче осмислення того, що відбувалося в дійсності.

4. Децентраційний (постмодернізм, друга половина ХХ ст.) – епістемологічні статуси дослідника і самого об’єкта дослідження є ідентичними, суб’єкт і об’єкт виступають рівноправними творцями дійсності. Дослідник-постмодерніст одночасно виступає в ролі наратора, ілюстратора та демонстратора різноманітних характеристик та рис культурно-історичного явища. Цілісно-динамічне та безособистісне

зображення історії забезпечує появу нових ракурсів тематики досліджень: регіональних, локальних історичних пошуків, що тісно пов'язуються з місцевим, екологічним і т. д. контекстом.

П'ятий етап дає можливість визначити характерні риси нової дослідницької програми, – діалогічного взаємозв'язку. Мова йде про розуміння історії культури, яке одночасно є взаєморозумінням. Дослідник кінця ХХ століття розгортає своє дослідження в рамках суб'єкт-суб'єктних зв'язків, причому головна увага приділяється іншому суб'єкту – людині як суб'єкту в його соціокультурній обумовленості. Українознавець в такому разі намагається аналізувати взаємодію, взаємопроникнення культури та людини, “дістатися” до творчої свободи особистості.

Діалогічні характеристики пізнання, на наш погляд, відкривають невичерпні можливості для осмислення культурно-історичної проблематики. Відтворюючи образ людини минулих епох, ми незалежно від наших намірів, одночасно заповнюємо і свій власний образ, створюємо матеріал для міркувань про нашу культуру.

Для тотального, у всіх можливих ракурсах, вивчення культурно-історичної реальності передбачається створення відповідної культурфілософської парадигми в історичній культурології - *історіософії культури*. Якщо в загальнофілософській системі рішення корінних теоретичних проблем про сутність буття та людини виступають у вигляді абстрактно-теоретичних формул, то в українознавстві, завдяки історіософії культури, відкривається можливість їх розгляду і оцінки в тісному зв'язку з реальним історичним процесом. Українознавець, на наш погляд, намагається зрозуміти відрізок минулого в дзеркалі власної культури, і для цього вивчає культурно-історичні форми. У зв'язку з цим розкривається процес формування дослідника – морфолога культури, що вивчає артефакти та їх об'єднання в синхронному та діахронному планах.

Таким чином, українознавча пізнавальна стратегія розглядається як можливість синтетичного дослідження культурно-історичних явищ. Осмислення та опис історії культури можливі при свідомому застосуванні протилежних пізнавальних процедур – логіки та інтуїції, раціонального та ірраціонального, об'єктивного та суб'єктивного. Інтегруючий підхід в дослідженні історії української культури дозволяє більш послідовно враховувати вплив культурного процесу на суспільну динаміку, тим самим забезпечувати більш цілісне уявлення про багатоманітність форм культурно-історичного життя. Принципово новою є стратегія, спрямована на реконструктивне моделювання соціокультурних реалій минулого “мікроісторії” як доповнення до “макроісторії” епохальних подій. Саме така перспектива дозволяє розглянути історію культури як багатовимірну реальність. У підсумку українознавство розвивається шляхом створення все більш повного інтегрального образу культурно-історичного світу.

Зміст

Слово до читача.....	6
----------------------	---

Україна – поступ

Кононенко П. П. Українознавство III тисячоліття.....	14
Кремень В. Г. Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у XXI ст.	23
Курас І. Ф. Інноваційна культура української гуманістики.....	42
Толстоухов А. В. З чим ідемо у третє тисячоліття.....	47
Філіпчук Г. Г. Українознавство в гуманітарній політиці України.....	57
Сазоненко Г. С. Управління розвитком лицю.....	61

Українознавство: теорія, методологія, практика

Кононенко П. П., Кононенко Т. П. Українознавство – наука любові, етики, життєтворчості.....	70
Кононенко П. П. Українознавство – наука самопізнання українського народу.....	93
Кононенко П. П. Українознавство: проблеми методології.....	106
Мишанич О. В. Українознавство як світова наукова дисципліна.....	110
Токар Л. К. Об'єкт і предмет українознавства.....	117
Токар Л. К. Українознавство в системі наукових і навчальних дисциплін.....	131
Токар Л. К. Актуальні питання теорії та методології українознавства.....	141
Токар Л. К. Національна ідея як внутрішня сутність і самовираження нації, складова українознавства.....	156
Калакура Я. С. Методологічний інструментарій українознавця.....	168
Шкрібляк П. В. Українознавство як науково-практична основа розбудови української незалежної держави.....	175
Мартинюк А. Г. Українознавство в дію.....	183

Україна – освіта

Токар Л. К. Українознавство в розвитку національної освіти та виховання.....	194
Сазоненко Г. С., Головай І. А. Українознавча наука в освітньому процесі.....	203
Кононенко Т. П. Українознавство: інтегративне гуманітарне знання про Україну та світове українство – як протосистема дисциплін віртуального університету українознавства (розгорнуті тези-завдання).....	210

Усатенко Т. П. Українознавство в становленні національної освіти.....	213
Усатенко Т. П. Українознавчі засади національної школи-родини.....	221
Яресько Л. П. Українознавство – предмет і методологія освіти та виховання в середній школі.....	230
Яресько Л. П. Українознавча методологія у викладанні природознавства.....	234
Зякун Н., Зайцева І. Українознавство як важлива компонента ідеології сучасної освіти.....	239
Данилевська О. Українознавство – наука любові, життєтворчості.....	243
Плівачук К. В. Від народознавства до українознавства.....	247
Зеленська В. А. Українознавство в небезпеці.....	251
Лопушанська Г. В. Програма українознавства для початкової школи у світлі інноваційних технологій.....	256
Лопушанська Г. В. Становлення українознавства як освітньої дисципліни та його структуризація.....	258
Козінецька Т. Ф. Українознавство в початковій школі.....	261
Мафтин Л. В. Оптимізація викладання українознавства у вищих навчальних закладах.....	264

Україна – мова

Кононенко П. П. Мова і майбутнє України.....	269
Єрмоленко С. Я. Українська мова як концентр українознавства.....	289

Україна – художня словесність, література

Денисюк С. П. Теоретико-методологічні проблеми осмислення української літератури в системі українознавства.....	297
--	-----

Україна – культура, матеріальна і духовна

Горенко-Баранівська Л. І. Культура в системі українознавства.....	301
Дяків Р. С. Про єдність економіки і культури, матеріального і духовного в українознавстві.....	305

Україна – історія

Калакура Я. С. Історичні засади українознавства як науки і навчальної дисципліни.....	312
--	-----

Україна – філософія

Горський В. С. Історико-філософське українознавство за умов глобального діалогу культур.....	321
Фесенко Г. Г. Культурно-історичні студії в українознавстві (філософсько-епістемологічний аспект).....	326